

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԼՈՅՍ ՀԱՒԱՏՔԸ

Նախնեաց զիրքերէն յետոյ Եկեղեցւոյ երգերուն ալ ձեռք կը զարնէ հակառակորդը, և իբր փաստ կը յիշէ Եկեղեցւոյ տօնական շարականը Վեցո զորդի ծառայի քո, զոր ի Հոռովմայ զահիցն վերապատուեցեր, ուր եղին զվէմն հաւատոյ հիման Սուրբ Եկեղեցւոյ: Այս շարականի հեղինակութիւնը Ս. Սահակ Պարթևի կ'ընծայէ և կամ անոր աշակերտներէն մէկուն, Հոռովմայ գահը Պապութեան աթոռ կը հասկնայ, ուղի ծառայի քո Լուսաւորիչ կ'ընէ, և վերապատուեցեալ Կաթողիկոսական իրաւասութիւն, և կը գտնէ կատարեալ Լատինականութիւն: Սակայն Ս. Սահակ Պարթևը կը չիօթէ Սահակ Չորափորեցի Կաթողիկոսին հետ, որ կրնայ զայն շարադրած ըլլալ, թէ և ոչ իւր բերնէն: Ծառականին սկիզբը կը յիշուի նորոգ շինուած Եկեղեցի մը, «Ջնորգեայս ի մէջ տաճարո ընկալ՝ քեզ ի բնակութիւն»: Ապա Քրիստոսի պատկերի յիշատակութիւն կը լինի, «Ջկենդանաղիր քո ծառայականկերպի»: Արդ Ղևոնդ պատմիչ կը՝ գրէ որ՝ Աշոտ պատրիկ շինէր զԵկեղեցին Դարունից յիւրում ոստանին, և զԵկենդանաղբեալ զպատկեր մարգեղութեան Քրիստոսի օծեալ ի մօիցն արև մեծաքանչ զօրութեամբ հանգուցանէր ի նմա, և նորա անուամբ զԵկեղեցին անուանեաց» (Ղևոնդ էջ 16): Ասողիկ նոյնը կը կրկնէ, իսկ Վարդան կրկնելէն ետք կը յաւելու թէ «ի նաւակատիսն երգեաց Ջորս ըստ պատկերին» (էջ 71, Տպ. Վենետ.): Ահա շարականը և շարականին իմաստը: Աշոտ Բագրատունին, շուրջ՝ 685 թուին Կ. Պոլսէն պատրիկութեան պատիւ կը ստանայ և միանգամայն Փրկչական պատկեր մը իբր նուէր, զոր Աշոտի որդին կը բերէ իրեն, որդին ալ պատուեալ պատկերով և աստիճանով, իսկ պատկերը կը դնէ Աշոտ՝ Դարունից նորաշէն Եկեղեցւոյն մէջ, և այս առթիւ Աշոտ է որ կ'երգէ այն նոր շարականը, զոր հաւանականաբար շարադրեց Սահակ Չորափորեցի ժամանակին Կաթողիկոսն: Աշոտ իրեն որդւոյն համար կ'ըսէ՝ «Ջոր ի Հոռովմայ զահիցն վե-րապատուեցեր», ակնարկելով պատրիկութեան պաշտօնին և պատկերին: Հոռովմայ գահն Կ. Պոլսն է, որ իբրև նոր-Հոռով ծանօթ է ամենուն, «Ուր եղին զվէմն հաւատոյ»: Կ. Պոլսոյ տիեզերական Ս. Ժողովոյ հաւատոյ դաւանութիւնն է՝ Լամբրոնացին երբ «Ջորս ըստ պատկերի» շարականը կը յիշէ Հռովմ անու-

նով Յոյնը կ'իմանայ և ոչ Հռովմայեցիք: Եւ այս ամէնը այնչափ անգամ գրուած է, բայց Հայ Եկեղեցւոյ հակառակորդը կը համարձակին նորէն ըսել, որ այդ շարականին մէջ Լատինականութիւն կայ:

Այս շարականէն յետոյ յառաջ կը բերէ մի քանի շարականներ ևս, որոց մէջ տեսած է Գլուխ, Հիմն, Սիմոն, Վէմ ևն. բառերը և կոչումները և այդ բառերէն Հռովմայ ի նպատակ հետևութիւններ կը հանէ: Սոյն սքանչելի երգերէն զոր մեր Հայրերը յօրինեցին իրենց բանաստեղծական գրչով և ճարտասանական ոճով և զարդարուն ձևերով, ի զուր է դաւանական փաստեր քաղել: Պետրոսի տրուած՝ Վէմ, Գլուխ, Փալոզ արքայութեան կոչումները միայն Պետրոսի համար տրուած չեն, այլ բոլոր Առաքելոց: Սակոբ Տեառնեղոյր ալ կոչուած է «Գլուխ Առաքելոց Սրբոց», Պօղոս հրեշտակներէն իսկ վեր դասուած է, «Անմարմնոց դասուց հրեղինաց հոգեղէն բնութեամբ գերազանցեալ և բարձրացեալ յերկնային խորանան»: Շարականին հեղինակը Յովհան Օձնեցի Հայրապետն է հաւանաբար, շատ գեղեցիկ կերպով կը սկսի հաստատելով թէ՝ Եկեղեցին Քրիստոսի վրայ շինուած է, որ հաւատքի վէմն է, որ և կը ցնծայ Ս. Առաքեալներուն յիշատակովը: Շարականներու մէջ Առաքեալներուն ամէնքն ալ կոչուած են «Սիւնք հաւատոյ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ», «Բարեկամք Քրիստոսի», «Դատաւորք անեղ ատենին»: Իսկ հոգեշունչ բանաստեղծ Վարդան Արեւելցիի գրչին տակ ամէնքն ալ իրենց նկարագրով կը ներկայանան: Պետրոսն ու Անդրէասը հաւասարապէս հիմունք են՝ աշխարհկիր բազկին ձեռքովը գրուած անշարժ լեռներ և հաւատքի հարազատ վէմեր: Յովհաննէսն ու Յակոբոսը բարեբուն հոգւոյն վտակներն են, տիեզերքի որոտմունք, լուսափայլ աստղեր, Յիսուսի լանջքին վակասները: Բարթողիմէոսն ու Թադէոսը հայրատունկ ուղւոյն հրեղէն պարիսպներն և բարձր աշտարակներն են, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Հայրեր: Թովմասն ու Փիլիպպոսը Քրիստոնէական հօտին անմահ արօտն ու հանգստեան ջուրն են: Յակոբոս Ալփեայ և Յուդա Յակոբեան մաքրագործ հոգիէն ընտրեալ և ձիւնափայլ անօթներ են, աշխարհի իշխաններ: Շմաւոն և Մատթիա Ս. Երրորդութեան Խորհուրդին հազարապետներն են: Մատթէոս կենաց Բանին կանուխ քարոզիչն է և աւետարանիչը, փրկութեան երգը, մարդկային ազգի պարծանքը: Պօղոս անճառելի զբախտին և երրորդ երկկնքին տեսնողն է, վերջապէս համատարած հայր է: Այս խօսքերը բաւական են ցուցնելու թէ մեր Սրբազան Հայրերը և Հայրապետները ի՞նչ հոգով և ի՞նչ եռանդով կը գրեն, ինչպէս ամենուն համար խորհրդաւոր գովեստներ կ'առատացնեն, ինչպէս ամէն Առաքեալները հաւասար կը նկատեն փառօք և իշխանութեամբ:

Շարականներէն յետոյ կը յիշէ Անձևացեաց Եպիսկոպոս Խոսրովը, նորա որդին Գրիգոր Նարեկացին, Մազիստրոսը, Ներսէս Շնորհալին, և Ներսէս Լամբրոնացին, որոց գրուածոց մէջ գտած է դարձեալ՝ առաջին, վէմ հաստատեալ, զլուխ Առաքելոց, զլուխ հօտին, Կեփայեան վէմ, կոչումները և բառերը: Այս բառերու և կոչումներու զործածութեան մասին դարձեալ կը կրկնեմք թէ աւելորդ է այդ բառերէն հաւատոյ դաւանութիւններ ստեղծել: Եթէ այդ կոչումներէն դաւանական կէտեր ի մէջ պիտի բերենք և Առաքելական դասուն մէջ խտրութիւն պիտի դնենք, այն ատեն թերևս համատարած հայրը, և անճառելի

դրախտը տեսնող Պօլոսը, փրկութեան երզը և մարդկային ազդի պալժանք Մատթէոսը, Քրիստոնէական հօտին արօտն ու հանգստեան շուր թովմասը, թերեւ աւելի բարձր լինին իրենց այդ յատկութիւններով քան զՊետրոս: Յակոբ Տեառնեղբայր ալ Առաքելոց գլուխ կոչուած է, ուրեմն միայն Պետրոս չէ գլուխը: Մէկուն տրուած զովեստը կամ բարձրութիւնը չնուազէր: Պետրոս հաւատոյ հիմ է վասնզի ամէն Առաքեալներ ալ հիմեր են (Յայտ. ԻԱ. 14): Պետրոս Եկեղեցւոյ հաստատութիւն է, վասնզի ամէն Առաքեալներ ալ Եկեղեցւոյ հաստատութիւն են, իսկ անուններէ, մականուններէ կամ յատկութիւններէ առնուած նմանութիւններ, ձայնով կը տարբերին, այլ ոչ իմաստով: Դարձեալ Առաքեալները ձրից և կրից, կարգի և արդեանց տարբերութիւններ կ'ունենան և ունեցան, այլ այսու ո՛չ տարբեր դասակարգ կազմեցին և ո՛չ իրարու վրայ իշխանութեան կամ ճոխութեան առաւելութիւն ստացան: Եկեղեցին ամէնքը հաւասարապատիւ ճանչցած է: Ամէնքը միևնոյն իշխանութիւնը առին Քրիստոսէ, միևնոյն Ս. Հոգին ընդունեցան Քրիստոսի փշամբը, միևնոյն Ս. Հոգւով լեցուեցան վերնատան մէջ, և Քրիստոնէութեան դատին համար ամէնքը աշխատեցան և ամէնքը Եկեղեցւոյ սիւներ եղան: Այս է ահա Եկեղեցւոյ Հարց ողջամիտ վարդապետութիւնը:

Խոսքով Անձևացին իր Ժամադրոց մեկնութեան մէջ (էջ 224-225), կը յորդորէ ժողովուրդը՝ որ ազատասէր, հեզ և համբերող լինին, և իւրաքանչիւր առաքինութեան իբրև օրինակներ կը ներկայացնէ Հին և Նոր Աւիստէն նշանաւոր անձեր. Աբրահամ, Յուր, Մովսէս, Դաւիթ, Պօղոս և Պետրոս: Ասոնցմէ վերջ կը գրէ. «Սոցին նմանեցուք և մեք, սոցին հալորդեցուք»: Գրուածին նպատակին չնայելով՝ լոկ գլուխ Առաքելոց և փակող արքայութեան բառերէն և կոչումներէն սխալ հետևութիւններ հանել ներեալ չէ: Անձևացեաց Եպիսկոպոսն իր ամբողջ զործոյն մէջ կը հետևի Ս. Հարց վարդապետութեան, և Առաքելական Թուղթերը իր մեկնութեանց հիմ ըրած է և անոր համար կը գրէ (էջ 68), «Քրիստոսի զովով անդամք ամենեքեան ի գլուխն մեր յօդեցուք սիրով»: Քրիստոսէ գատ ուրիշ գլուխ չընդունի նա:

Անձևացեաց Եպիսկոպոսի որդին Նարեկացի Գրիգորն ալ կ'ամբաստանուի իբրև Լատինադաւան՝ որովհետև զերբ է, «Իսկ լծակից կցորդակից (Պօղոսի), առաջին և սկզբնաթիւ և նախամեծարն, վէմն հաստատեալ և արձանն հիմնացեալ, քարն անուանի եօթնաթիւ դաւանութեամբ, յարմարագրեցեալ ըստ չափոյ խորհրդական ամանակի սկսման և լրման ընտրեալն և փառաւորեալն Կեփաս»: Նարեկացին այս սողերով Հռովմէադաւաններուն կարծիքը ո՛չ թէ կը հաստատէ, այլ կը հերքէ: Առաջին բառին քով սկզբնաթիւ գնելով կը հասկննէ որ Պետրոսի Առաջին լինելը Առաքելոց մէջ սկզբնաթիւ լինելն է, և ո՛չ թէ Առաքելոց Պետրոս: Իսկ վէմ բառին քով գրուած են քառ և արձան բառերն ալ, որ պարզապէս անուան ստուգաբանութեամբ կազմուած գոհաբանութիւն լինելը ցուցուի, ինչպէս և «եօթնաթիւ դաւանութեամբ յարմարագրեալ» բացատրուած թիւնը Քրիստոս անուան եօթը տառերը կը ցուցնէ միայն: Նարեկացի մեծ վարդապետը Առաքելոց ներքողը հիանալի կերպով զրած է, տասներկու Առաքելաներէն չգատելով եօթնասուն և երկու աշակերտներն ալ և իր չնաշխարհիկ

բանաստեղծի թուիչով կ'ողգէ ամէն մարդու վրայ, և ով որ կարդայ, անոր մէջ կը տեսնէ Առաքելական դասուն հոգին, պաշտօնը, զործը որ Վարդապետիս զրչին տակ նոր փայլ մը առած են: Առաքեալները համապատիւ, համահաւասար իշխանութեամբ կը ներկայացնէ Աւետարանի վրայ հիմնուած (էջ 149, 151) և կը գրէ, «Սուրբ և երջանկապունդ դումար դասու Առաքելոց . . . զանակու. թիւն վեհին բարձրութեան զփականս վերինկալայք և ճողոցայք և փարթամացայք փառօք տիրուպէս Աստուածացեալք շնորհօք բանին, իշխանք պանծացայք, պետք զլիաւորք . . . Քահանայք քաւութեան, այցիլուք երևելիք»: Եւրանի թէ Հայ եկեղեցւոյ նախատողները անկեղծ սրտով կարդային այդ հոգեւունջ գրուածները:

Այսչափ եկեղեցականներէն յետոյ աշխարհական մատենագիր մըն ալ կը ներկայացնէ տեսարակին հեղինակը իբրև Լատինադասուն: Այս անգամ Գրիգոր Մաղիստրոսի առ Աբրահամ ամիրայ գրած ջատագովական նամակէն յառաջ կը բերէ իր վկայութիւնը, «Խաչի զլիւիվայր Սուրբն Պետրոս, և համբուրէ զխաչն և ի խաչին գնոյն քարոզէ, զայն որ վէմն է հաւատոյ հիման Առաքելոց և Մարգարէից, և Անգղէաս խաչի, զիրկա առեալ զխաչին համբուրէ և ասէ, Վայ թեզ խաչ, և Պօղոս զխաչար և գնոյն քարոզէ, «Ինձ քա՛ւ լիցի պարծիլ, բայց միայն ի խաչն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»: Այս ձևով ըստած է նաև Մարկոսի, Յովհաննու և Թադէոսի համար իւրաքանչիւրին քարոզած նիւթը ի մէջ բերելով: Պետրոս է որ կը քարոզէ զվէմ, և Քրիստոսն է որ Առաքեալներու և Մարգարէներու հաւատոյին վէմն է, ճիշդ Պօղոսի իմաստով (Եփես. Բ. 20):

Տեսարակը Ներսէս Շնորհալին ալ կը ներկայացնէ իբր իւր Հոռովէադասւան կարծեաց պաշտպան. որովհետև գրեր է, «Նա զի լուաք թէ Սուրբ և առաջին ամենայն Եպիսկոպոսաց Հայրապետն Հոռովմայ և փոխանորդ Պետրոսի Առաքելոյ»: Բայց հաւատարիմ տպագրութիւնները այսպէս չեն ըսեր, այլ պարզապէս կը գրեն, «Նա զի և լուաք՝ թէ Հայրապետն Հոռովմայ և փոխանորդ Պետրոսի Առաքելոյ յիւրոց անտի իմաստնոց առաքեաց խօսիլ . . . վասն միաբանութեան հաւատոյ» (Ընդհանրական Տիպ Երպմ. էջ 117): Մեր Շնորհալի Հայրապետը, Հոռովմայ Եպիսկոպոսը լոկ Հայրապետ Հոռովմայ կը կոչէ, որ Առաքելական աթոռոյ մը աթոռակալ է, և իւր աւանդութեամբ Պետրոսի աթոռոյն յաջորդ ալ կընայ լինիլ, այլ ասոր մէջ ո՛չ զիաւարտութեան խնդիր կայ և ո՛չ ալ Լատինադասնութեան: Աւելորդ բառերը Շնորհալւոյ զրչէն չեն: Այս կտորէն վերջ Շնորհալւոյ չափաբերական զրուածք մէջէն առաջ կը բերէ այն տողերը, որոց մէջ կեփայեան վէմ և Առաքելոց զխաչոր կոչումները կան: Միշտ անունի և զովեստի և ստուգաբանական դարձուածքի խնդիր է, նա մանաւանդ վէմն կեփայեան ո՛չ թէ միշտ Պետրոս — կեփաւան. այլ Պետրոս — կեփաւէ դաւանեալ վէմն է, Քրիստոսն Աստուած և Քրիստոսի Աստուածութիւնն, բուն իսկ անգարծակամ վէմը որուն վրայ հիմնուած է Քրիստոնէութեան հաւատքը: «Ի գրել բանիւ Աստուածական, ոտիւք չափել քերթողական, վասն էութեանն անհասական, և Բանին օր մարդեղութեան, ո՛չ նորածն և անշան, ինէն շինած առանց հիման, այլ ի վերայ անշարժական. վիմին եղեալ սա կեփայեան» (Ն. Շնորհալի էջ 222-3): Մինչ Պետրոս ընդ Շնորհալւոյ անշարժաւ

կան վէմ չէ, վասնզի նա իրօք շարժած է ուրացութեամբ, ՔՊետրոս զհետ երթալը նըմին, ի յաղկանէ շարժեալ վիմին. թողոյր երիցս զբաղձալինն (Ն. Ծնորհալի, էջ 205):

Ծնորհալի Ս. Հայրապետին բացատրութիւնները պարզ են եւ յորոշ, և ընդհանուր Եկեղեցւոյ վէմ և հիմ Քրիստոսը միայն զհատ և ո՛չ զայլ ոք, և Աւետարանի «ի վերայ այդը վիմին» խօսքը Աւետարանի ոգւոյն համաձայն Քրիստոսի վրայ կը հասկնայ, և իր այդ ճշմարիտ դաւանութիւնն ու մեկնութիւնը դարուց ի դարս մեր ականջներուն կը հնչեցնէ, «եւ արդ այս դաւանութիւն ճշմարիտ հաւատոյ՝ հիմն է Աստուածայնոյ տաճարիս որ ի մեզ: Իսկ զործք բարեաց շինուածն է ի վերայ այսր հիման, որպէս և Տէրն զդաւանութիւն Պետրոսի եղ որպէս զվէմ՝ հիմն իմանալի Եկեղեցւոյ իւրում» (Ընդհանրական, էջ 12):

Ծնորհալիէ վերջ Ներսէս Լամբրոնացիի ատենաբանութենէն ալ մի քանի կտորներ ի մէջ կը բերէ հակառակորդը, և կ'ուզէ անոնց մէջ Հռովմէադաւան գրութեան հաստատութիւնը տեսնել: Սակայն Լամբրոնացին իւր ատենաբանութիւնը խօսած չէ Հռովմայի ժողովին մէջ, ինչպէս կը կարծէ նա, այլ Տարսնի ժողովին համար զրած է, ուր ո՛չ թէ Լատինաց այլ Յունաց հետ միութեան խնդիր կար: Լամբրոնացին ատենաբանութիւնը հիանալի է իր ճարտարխօսութեամբ և իր բարձր գաղափարներով: Տարսնի Եպիսկոպոսը Տարսնի փողոյն Պօլոսի ճշմարիտ արձագանգն է, սէրն է անոր ատենաբանութեան հիմը: Չկայ անոր մէջ ո՛չ գերազահութեան և ո՛չ գերիշխանութեան գաղափար մը, այլ նա կ'աւազէ որ նախկին Եկեղեցւոյ, հինգ դարերու Եկեղեցւոյ միութենէն հեռացած են բոլոր Քրիստոնեաները: Առաջին Եկեղեցիք խտրութիւն չունէին իրարու մէջ, այլ սիրով միութեան վէմին այսինքն Քրիստոսի վրայ հաստատուած էին, «Բայց յորժամ միութիւն տրեղերաց պառակտեցաւ պատահումն ուրպէ՛ս. յորժամ ի վերայ զանազան վիմի կարծեցաք հաւատս մեր շինել և ընդ միմիանս սկսաք մարտնչիլ՝ կործանումն որքա՛ն: Յորժամ մարմինն Քրիստոսի քակտեցաւ ի միմեանց՝ վէրն անտանելի, յորժամ անդամքն միմիանց թշնամի դարձան՝ վիրաւորեալքն անչափ, յորժամ զմիջնորդն խաղաղութեան զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս թշնամութեան առաք նիւթ՝ պտուղ նորին փոխանակ սիրոյն ատելութեան» (էջ 121-2): Տարսնի Եպիսկոպոսը կը գրէ թէ Եկեղեցւոյ զուլիւր մէկ է, և այն ալ Քրիստոսն է. ամէնքն Անոր անդամներն են: Եւ այսպէս շնորհօքն Աստուծոյ տրեղերքը յուսովն առ Քրիստոս տաւաղին, ամենցուն յուղիղն կալով պողոտայ՝ յիւրաքանչիւր ազգս և աշխարհս: Եւ մի զլիւրն է անդամ Սպանիա (Արևմուտք նշանակութեամբ) և Արևելք, Յոյնք և Բարբառոսք, Հայք և Վիրք, Ասորիք և Եգիպտացիք, ի նա են յարեալ ամենքեան հոգւով, և զնա զգեցեալք հաւատովք» (էջ 148): Ահա Լամբրոնացիի քարոզութիւնը: Եւ ինչպէս կը յանդգնի հակառակորդն կարծել թէ Լամբրոնացիին Լատինականութիւն կը քարոզէ: Հռովմէադաւան վարդապետները երբ ցին Լատինականութիւն կը քարոզէ: Հռովմէադաւան վարդապետները խօսքերը կը կրճատեն, կը բաժնեն, կ'սյլ սյլեն, կը մեկնեն, մեր Հայրերուն ազգաւորտ ոգին ալ փոփոխած չե՞ն ըլլար: Լամբրոնացիին Եկեղեցւոյ միութեան կեդրոնը զՔրիստոս կը ճանչնայ և միայն զՔրիստոս: Եթէ ուրեք «որ հիմնեցաւ

ի վերայ Պետրոսին՝ բացատրութիւն մը կայ այն Պետրոսի դաւանութեան միայն կ'ականարկէ, և ո՛չ Պետրոսի անձին, զի շատ յայտնի է և պարզ կերպով բացատրած է Քրիստոսի միայնոյ Եկեղեցւոյ բուն հիմն լինելը (էջ 102): «Ես հիմն եղի զԵկեղեցւոյ Քրիստոս, արդ իւրաքանչիւր ո՞ր զգոյշ լինեցի ի շինելն . . . զի դուք էք տաճար Աստուծոյ կենդանւոյ»: Եւ Քրիստոս իբրեւ զորդի իշխէ ի վերայ տան իւրոյ, որոյ տունն մեք իսկ եմք, և տանս Քահանայապետ՝ Քրիստոս: Զայս տուն հաւատոյ, զոր ի վերայ Քրիստոսի շինեցին Նոբա և Քրիստոս ի վերայ իւրեանց, ի վերայ այլոց, ասէ, վիմի շինեցից զԵկեղեցի իմ: Այս բացատրութիւնները բաւական են լուսաւոր կերպով մեկնելու Քրիստոսի խօսքերը, և ճշդելու անոր ուղղափառ իմաստը: Նա ինքն Լամբրոնացիին է որ վսեմ և բարձր կերպով կուտայ ուղղափառութեան նկարագիրը, «Քանզի ամենեքեան եմք պիտանի զլիոյն, և ամենայն ի Քրիստոս և յամենայնի Քրիստոս, և չիք ի մէջ մեր Պօղոս կամ Ապօղոս . . . այլ զարշիմք անգամքս Քրիստոսի ի նոցա անուանցն և ի գործոյն, և պարծիմք ի Քրիստոս և ի Քրիստոնեայ անուն, որով ամենեքեան եմք պայծառացեալ, այլ ամենայն ազդ զիւր Հարց աւանդութիւնն պինդ կայցի» (էջ 225): Ահա Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ նշանաբանը կուտայ Լամբրոնացիին, ի Քրիստոս հաւատացեալ Առաքելական Եկեղեցեաց միութեան և միաբանութեան նկատմամբ, ի հաւատս համաձայնութիւնը միշտ պահանջելով, և յաւանդութիւնս և ի մատակարարութիւնս իւրաքանչիւրին Առաքելական դիրքը յարգելով:

Հռոմէական քարոզչաց այս վերջին ատեններս ի գործ դրած արարքը, որ կարօտ ժողովուրդի մը հաց տալով գրաւ առնել ուղեց անոր ջինջ հաւատքը, չէր կրնար վրիպիլ իրաւացի մեղադրանքէ, և Քրիստոնէական անուաններքն հակաքրիստոնէական արարք մը լինելէ: Ասոնց կողմանէ ի լոյս հանուած տետրակը նպատակ ունէր, այդ տրուր գործին քօղարկում տալ, գործնականին տգեղութիւնը՝ տեսականին վարագուրին ներքն ծածկելով, բայց տեսանք որ չյաջողէր, ճշմարիտն ու ստույգը չեն սենար, Լուսաւորչայ հաւատքը չ'եղծանիր: Հայ Եկեղեցւոյ դաւանանքը Առաքելական է, Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ և կրօնի զուլա և հիմ Քրիստոսը կ'ընդունի, զի այսպէս կ'ուսուցանէ Աւետարանը, այսպէս կը վարդապետեն մեր Հայերը: Մեր Լուսաւորիչն Գրիգոր, մեր Հայրապետներն Ներսէս և Սահակ, մեծ վարդապետն Մեսրոպ: Թարգմանիչք և Վարդանանք, Եզնիկն ու Եղիշէն, Մովսէս Խորենացիին և Ղազար Փարպեցիին, Յովնան Մանգաղունին և Սահակ Չորափորեցիին, Խոսրով Անձեւացիին և Գրիգոր Նարեկացիին, Ներսէս Շնորհալին և Ներսէս Լամբրոնացիին, և անոնց հետ բոլոր մեր Սրբազան մատենագիրներ Աւետարանի հողին և Քրիստոսի քարոզութիւնները մեզի աւանդեցին իրենց պարզութեամբն ու վսեմութեամբ: Հայաստանեայց Եկեղեցին կոյս Եկեղեցի է, հին դարերու մէջէն կուգայ Նա Առաքելական դարերու ներշնչումով: Անոր գաւազները պէտք է պահպանեն զԱյն իրենց բոլոր հոգով: Հայ Եկեղեցին մարտիրոս Եկեղեցի է, իւր Հարց աւանդը արիւթեամբ պահած է ամէն դժուարութեանց և նեղութեանց դէմ, դիմացած է արտաքին հալածանաց, տոհացած է ներքին հակառակութեանց և նախատեսաց: Երեք տիեզերական Ս. Ժողովոց դաւանութեան ճշմարիտ հետեւողն է Նա,

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ԴԱԻԹԻ ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԷՋ ՄԵԾՈՒՅԵԱՆ
ԱՐԱՐՔՆԵՐ

«Գթի գիտելք, որդի Յեսեսայ,
այր քոս սրբի իմունմ»;
(ԳՈՐԾԵ, ԺԳ. 22)

Աստուածաշունչ Մատեանը սրբազան
ներշունքներով լի գիրք մըն է՝ որ արծա-
փազրած է իր մէջը շատ մը աստուածա-
պաշտ ու մեծ դէմքերու արարքները։ Այս
մեծ դէմքերէն մին է Յեսեսի որդին՝ Դա-
ւիթը, զոր Աստուած գտած է իրեւ իր սըր-
տին մօտ ապրող մարդ մը։ Որովհետեւ Դա-
ւիթի կեանքին մէջ կը հանդիպինք մեծու-
թիւնը մտանշնոյ կարգ մը արարքներու,
որոնք զինքը իսկապէս Աստուծոյ մօտ ապ-
րող մէկը կը հռչակեն։

Իրգար ըլլալու համար սակայն պէտք է
նախ ըսենք թէ անիկա իր մեծութեան հետ

միասին ունեցած է նաեւ իր մարդկային
տկարութիւնները։ Ուրիշն սպաննել տա-
լով և անոր կինը իրեն սեփականացնելով
Տասնարանեայի Նրդ և Դրդ պատուիրանք-
ներուն դէմ միաժամանակ մեղանշած ե-
ղաւ։ Երբ ասկէ 3100 տարի առաջուան իր
ժամանակի պայմանները, ըմբռնութիւնը և
բարոյագիտական չափանիշները նկատի առ-
նենք, թէ և մասամբ մը կրնայ չքմեղանալ,
բայց չի կրնար սկզբունքով արդարանալ
իր գործածած այս ահաւոր մեղքին համար։
Մեղքը մեղք է, և ինչ պարագաներու ու
պայմաններու ներքեւ ալ գործուած ըլլայ,
չի դադարի Աստուծոյ առջև տգեղ արարք
մը սեպուելէ։

Սակայն ինք գիտնալով զայս, անմիջա-
պէս անդրադարձաւ իր գործածած այս մեծ
սխալին վրայ և դառնապէս զղջաց ու ա-
պաշխարեց, արտասանելով 50րդ (աշխար-
հաբարի մէջ 51րդ) Սաղմոսը, և որով զի-
ւրեքտացաւ իր սրտի ներքին անդորութիւնն
ու խաղաղութիւնը։ Բնաւ չ'իյնալ թէ և ա-
ւելի լաւ է, բայց ինչալէ ետքը ոտքի վրայ
կայնիլ գիտնալ կրկին գնահատելի արարք

անոնց հիմնական դաւանութեամբ կը բաւականայ, և նորաճնար կամ վերնա-
մուտ վարդապետութիւնները կը մերժէ։ Ներողամիտ ոգւով զԲրիտոս կը քա-
րողէ, և Աւետարանի և Առաքելոց վարդապետութիւնը ամենուն համար դիւրա-
մատելի կ'ընէ։ Այս է Քրիստոսի հաստատած հիմը, և այս հիմը պիտի չխախտի
դարերու մէջ։ Մի՛ լիցի մեզ խաբուիլ կեղծ ու մոլար ոգիներէ որ ճշմարիտը
կը թիւրեւ իրենց գրչով ու բերնով, և մեր Ս. Հարց վարդապետութիւնը եղ-
ծել կ'ուզեն։ Հայաստանեայց Ուղղափառ Ս. Եկեղեցւոյ հետեղը պէտք է միշտ
անշարժ պահէ Լուսաւորչայ ԼՈՅՍ ՀԱՒԱՏՔԻ, առ իւր Սուրբ Եկեղեցին, միշտ
իրեն նշանաբան ունենալով «Նորհալի Հայրապետին հրամանը, «Այլ և զհաւատսդ
որ յաւազան, անշարժ պահեա՛ միշտ յաւիտեան» (Ն. Շնորհալի, էջ 205)։

Եւ անշարժ հաւատքը անսասան պահէ մեր Սուրբ և Ուղղափառ և Ա-
ռաքելական Եկեղեցին, որ Նովալ զօրացեալք և Նովալ արդարացեալք օրհ-
նեմք և փառաւորեմք ուղղութեամբ և ճշմարտութեամբ, բանիւ և գործով՝
բերանով և սրտիւ, աստ և ի հանդերձեալն զՀայր և Որդի և զՍուրբ Հոգին,
յանիտեանս յաւիտեանից, Ամէն։

Տուեալ ի Պատրիարքարանէս Հայոց ի Կոստանդնուպոլիս յամի Տեառն 1899
ի 24 ամսեանն Մայիսի ընդ 129 համարաւ Կոնգակաց։

Պատրիարք Կոստանդնուպոլսոյ
ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(Վերջ)